

Glömda rikedomar.¹

NÄR VID 1800-TALETS BÖRJAN Johan Olof Wallin och hans samtida synade den svenska kyrkans skattkammare och dess förråd av psalmer, böner och liturgiska texter, funno de det mesta »lukta gammalt», som Wallin ännu 1816 skrev till sin vän Johan Åström om 1695 års psalmbok. Till en början ville man göra om allt, så att det passade tillsammans med Gustav III:s smak och Svenska Akademiens erkända mönster. »Kellgrens, Lehnbergs och Gyllenborgs enkla, kraftiga och harmoniska språk är värdigt att höras i helgedomarna och att där förvaras», heter det 1809 i en av Wallin författad tidningsartikel. Men J. C. Hæffner, E. G. Geijer, Samuel Hedborn och några andra starkt konservativa män hyste en annan uppfattning. Religionens språk har alltid varit ett annat än vardagsspråket, torgspråket eller salongsspråket för dagen, förklarade de. Särskilt framhöll de musikaliskt kunnigaste, att det nya litterära språket och den högtflygande odestilen icke passade samman med de gamla koralmelodierna, vilka sannolikt aldrig kunde överträffas eller ersättas.

Wallin ger med sig — steg för steg. Tidigt erkänner han de gamla koralernas oöverträfflighet. Det gäller att rädda dem. Huru skall detta ske? Jo, genom att till de gamla melodierna dikta nya, vackra, för samtidens smak anslående ord. Då detta tillvägagångssätt mest framgångsrikt genomföres, återverkar melodivalet på ordvalet och tankeinhållet, så att den nya psalmtexten verkligen avpassas efter den gamla koralen. Men det är ganska naturligt, att de vackraste nya psalmerna bli de, som ansluta sig till de efter samtidens smak mest tilltalande melodierna, medan de mera ålderdomliga, ej omedelbart och lätt tillgängliga medeltida melodierna jämförelsevis sällan inspirera till texter i modern smak. Sådana psalmer som »Höga Majestät, vi alle» (eller »'Vaken upp', en stämma bjuder»), »Var hälsad, sköna morgonstund» (eller »Nu segrar alla trognas hopp»), »Vad ljus över griften» och »Bereden väg för Herran» höra ju till de yppersta vi och

¹ Ur ett föredrag vid Liturgisk-kyrkomusikaliska kursen i Karlshamn den 9 juli 1929. Senare delen ingick även i ett anförande vid Strängnäs Kyrkosångarförbunds kyrkosångshögtid i Eskilstuna den 17 sept. 1927.

överbud något kristet folk äga. Men de äro alla skrivna till jämförelsevis nya koraler, åtminstone ej äldre än 1500-talet. Däremot äro sådana psalmer som t. ex. 44 »Ack, vi äre alle Adams barn, o Gud», 59 »Gläd dig, du helga kristenhet», 103 »Sitt öga Jesus öppnat har», 142 »Betraktom väl de tio bud», 159 »Gud vare lovad och av hjärtat prisad», 266 »Lovsjungen Herran, låtom oss med fröjdeljud» — för att nu icke tala om 263 »O Gud, vi love dig» — ganska okända och osjunga numera. De ha kommit ur bruk, eller kanske rättare: aldrig kommit i bruk, därför att de personer, som vid övergången från 1695 års psalmbok till 1819 års psalmbok voro förtrogna med de motsvarande gamla psalmerna, förmodligen tykandes vid de nya orden och de, som ej kunde de gamla orden och melodierna, antagligen saknade lust att lära sig nya texter med så svåra melodier.

Naturligtvis skall härmed ej förnekas, att Wallin och hans medhjälpare i många fall förträffligt bevarat en vacker gammal koral genom att förse den med en ny text, som verkligen blivit sjungen och älskad, t. ex. n:r 150 (97), 139 (265 — gamla texten även bibehållen) och 175—273 (167 — gamla texten bearbetad). Men av dessa nu sist nämnda psalmer är det blott en nyskriven, som ansluter sig till en medeltida *kyrklig* melodi: 139 (265) — de bägge andras melodier kunna möjligen ha medeltida ursprung men i så fall förmodligen från den världsliga (eller andliga) folkvisan.

Det är ju en för alla kyrkosångsvänner välkänd sak, att våra lutherska koraler till en icke ringa del bygga på folkvis- och balladmotiv. Den utomordentliga popularitet, som de nya reformatoriska visorna vunno, förklaras ej blott ur deras rent religiösa textinnehåll och den starka stämning, varåt de gävo uttryck: glädjen över Guds frälsande nåd och över Guds ords frigörande kraft. — Själva *melodierna* voro redan förut kära och kända eller i varje fall folkliga och lättlärdade — liksom de andliga sångernas melodier under 1800-talets väckelser i vårt land. Såväl de fransk-reformerta psaltarpsalmerna som 1500- och 1600-talets tyska, danska och svenska psalmer sjöngos ju mestadels till världsliga sångmelodier. Med tacksamhet, andakt och glädje bruka vi än psalmer, som skrivits till gamla gesällvisors, jaktvisors och höviska kärleksvisors toner: »Innsbruck, ich muss dich lassen», »Aus fremden Landen komm' ich her», »Mein G'müt ist mir verwirret», »Flora, meine Freude» m. fl. — d. v. s. »Nu vilar hela jorden», »Av himmels höjd oss kommet är», »O huvud, blodigt, sårat», »Jesu, du min hägnad» och de på liknande sätt tillkomna hugenottpsalmerna »Till dig av hjärtats grunde» och »Såsom hjorten träget längtar».

Men dessa koraler, hur friska, outnötta, omväxlande och klang-sköna de än må vara, lämpa sig likväl icke för att uttrycka *allt* vad en kristen gudstjänst kan och bör innehålla av andakt, åkallan och tillbedjan. De ha ofta från början haft en mera agitatorisk uppgift, de ha tjänat den protestantiska propagandan mot Rom, men de ha ej egentligen varit avsedda för den i strängare mening kyrkliga sången under vigda tempelvalv.

Luther ville ju först, likaväl som Calvin, ha en mera *bibliskt grundad* kyrkosång än den papistiska: det skulle vara psalmer ur Psaltaren, nödtorftigt omskrivna till folkspråkig vers, eller också — det gäller om Luther men ej om Calvin — utvalda, i vissa fall i evangelisk anda bearbetade eller rättade medeltidshymner i översättning på modersmålet. Det föresvävade ju den fördomsfrie Luther en tredje möjlighet: att de latinska hymnerna och sekvenserna fortfarande sjönges, där djäknarna kunde utföra dem i flerstämmig kör, efter de gamla sköna tonsättningar, som reformatorn själv som skolgosse inövat och som han behöll en varm kärlek till, så länge han levde. (Det är ju ock numera för alla fackligt intresserade väl känt, att den latinska kyrkosången bibehållits även i vårt land långt in på 1600-talet och övats i skolorna här och var ända fram emot 1700-talets slut.)

Luther menade alltså icke, att församlingens psalmsång skulle ensam utgöra allt sångligt inslag i gudstjänsten, ej heller att de mer eller mindre profana melodier, till vilka han och hans samtida skrevo sina andliga visor, ensamma skulle behärska kyrkosången. *Den heliga sången* skulle fortfarande liksom under den gamla kyrkans herravälde bära sin säregna prägel av helgd och allvar. Redan genom sina från de världsliga visorna avvikande tonföljder, harmonier och kaden-ser skulle den heliga sången ge intryck av en annan sfär, en annan livsform än vardagens, på samma gång den, djupare sett, förunderligt väl passade samman med det känslotillstånd, som är grundstämningen i varje kristen människas liv både i helg och söcken.

Tag t. ex. de bägge julpсалmerna 62 »Lov vare dig, o Jesu Krist» och 63 »Av himmels höjd oss kommet är», den förra en gammal medeltida kyrklig melodi, den senare i all sin oöverträffliga enkelhet och skönhet likvisst av senare datum (en tradition vill tillskriva Luther själv den med texten sällsynt kongeniala tonsättningen från 1540). Vem märker ej, att 63 från början är en hemmets och familjelivets julsång, medan 62 har en säregen tempelandakt med sig, en översvinnelig, himmelsk helgd av höga valv och festfirande församling!

Innan ännu den lättsjungna, utomordentligt innerliga hugenott-melodien 66 (»Si Jesus är ett tröstrikt namn») hade införts hos oss med sin för Sverige—Finland egendomliga text, fanns för Nyårs-

dagens hyllning av Jesu namn en annan, nu ganska sällan på sin rätta gamla melodi sjungen psalm — n:r 64 »Välsignat vare Jesu namn». Antagligen är dess gamla melodi i 1697 års koralbok (n:r 140 där) och hos Hæffner (n:r 64) av medeltida nordiskt ursprung — vi ha efter samma säregna meterklass en senmedeltida sång om S:t Gregorius' mässa (»Gud Fader han tog sin signade son», Sv. Medeltida Dikter och Rim). Ifrågavarande koral (nu upptagen under n:r 281) är visserligen icke någon strängt medeltidskyrklig melodi, men den får nog räknas till de gamla rikedomar, som stå i fara att förgätas.

En påskkoral av medeltida ursprung med element från en gammal ryktbar leis, den av Luther högt prisade »Christ ist erstanden», äga vi i n:r 103 »Sitt öga Jesus öppnat har» — även det en melodi, som undvikes i nutida församlingssång. Orden äro helt igenom nya och bära den Wallinska tidens signatur, men melodien förmedlar det gamla påskjublet på ett egenartat sätt. Även om dylika melodier äro för svåra för nutida församlingar, böra de väl ej vara för svåra för kyrkokörerna. Det vore en synnerligen hedersam uppgift, den körledare toge sig an, som ville med sin kör inöva, om ock blott för unison sång, de gamla leis-melodierna, en gång våra lekmanaförsamlingars enda bidrag till andaktssången i våra kyrkor. Under 1400-, 1500- och 1600-talen voro psalmmelodier som 62 och 103 kända och kära för stora och små och sjöngos högst uppe i norr likaväl som längst nere i söder. Men nu höra de till de glömda rikedomarna.

Vid våra nattvardsgudstjänster händer det nog, att en viss enformighet och slentrian smyger sig in i psalmvalet. Den något sötaktiga Ählströmska melodien till n:r 153 »Vad röst, vad ljuvlig röst jag hör» synes rentav vilja uttränga värdefullare både koraler och texter, varav vi ju eljes ha många. Lyckligtvis kan dock n:r 150 »O Jesu, än de dina» alltjämt hålla stånd mot den nyssnämnda, i och för sig ganska goda psalmen. Men tänk om kören en gång emellanåt ville bjuda på Luthers »tyska *Sanctus*»: »Esajas såg den Allraheligste» (n:r 9), som i äldre tider var oskiljbar från vår nattvardsliturgi! Redan har man på sina håll tagit upp den gamla härliga nattvardspsalmen 265: »Dig vare lov och pris, o Krist», som med obetydliga förändringar bibehållit sig i den form den ägde redan vid mitten av 1500-talet — ja kanske än tidigare. Enligt äldsta uppgiften om dess bruk skulle den utföras, då prästen lyfte upp kalken (*elevationen*), och den stod ända till 1695 upptagen bland nattvardspsalmer i våra psalmböcker. Löst från sitt sammanhang med nattvarden har denna psalm länge fört ett tynande liv, men intet förbjuder att ge den åter dess plats i nattvardsmässan. Vi skola då säkert få erfara, hur underbart väl den är ägnad

att lyfta hjärtat och höja andakten med sitt trefaldiga: »Helig, helig, helig i höjden!» Den uttrycker just den tacksamma tillbedjan, vari församlingen nere på jorden blir ett med de lovsjungande himmelska härskarorna.

Det finns en tredje nattvardspsalms, som praktiskt taget är alldeles obruklig — den enligt Wallins egna anteckningar av E. G. Geijer helt nyskrivna 159 »Gud vare lovad och av hjärtat prisad», en mycket uppbygglig text till den medeltida lekmannasången »Gott sei gelobet und gebenedeiet». Liksom i de bägge förut nämnda psalmerna möter även i denna det manliga, hälsosamma allvar, den ödmjuka, stilla tacksamhet, som anstår nattvardsgudstjänsten. Och en bättre avslutningspsalm till en dylik akt lär svårligen kunna anvisas. (Dock torde den lämpligast böra sjungas i utjämnad takt, åtminstone om den skall kunna — på nytt — bli församlingens egendom.)

Vår äldsta protestantiska nattvardspsalms är som bekant n:r 152 »Jesus Kristus är vår hälsa», vartill i 1921 års koralbok anvisas den härliga medeltidsmelodien *Quem pastores laudavere* (under senare delen av 1800-talet mest känd med Johan Dillners text »Herren av himlen har kommit till jorden»). Om ock ej lika gammal är den sköna melodien till n:r 154 och 157 i alla händelser nog värnadsvärd för att icke utan saknad kunna avvaras. Den äger det djupa allvarsdrag, som är villkoret för den eukaristiska glädjen. (Synnerligen beklagligt är det stundom företagna utbytet av Gesius-melodien från 1603 mot hugenottmelodien 66, så god än denna är i sig själv.)

De flesta av de nu nämnda koralerna ha ett för nutida smak i förstone främmande tycke. Flera av dem påminna oss kraftigt om *allvaret* i äldre tiders kristendom. Ett par sådana psalmer må ytterligare bringas i erinring — n:r 26 »Vi på jorden leve här» och 44 »Ack vi äre alle Adams barn, o Gud», även de i hög grad exempel på »glömda rikedomar». Man skyr i våra dagar gärna en gången tids barska, osentimentala gudsfruktan och de uttryck den skapat sig. Men vi måste vakta oss för att så odla det vekt känslösamma eller det ungdomligt glättiga och triumferande, att den uppfattningen vinner burkap: kyrkan lever sitt liv alldeles vid sidan av och bortom denna mörka och dystra och stränga värld, som är 1900-talets Europa. — Kanske känner vår samtid innerst bättre igen sig i åtskilligt av den sång och de böneord, som höra ihop med den gamla botdagsstämningen, än i den muntra eller käcka eller veka andliga sången från senare tid.

Vi veta alla, vilken glädje det ligger i att ha lärt sig förstå och älska något, som i förstone lämnade vår känsla oberörd. Vi skola

»vidga våra hjärtan», som Paulus säger, så skola vi finna ständigt nya anledningar till tacksam beundran för de många »språk och sätt», varpå en och samma Ande lär oss att prisa Gud (Sv. ps. 137: 2).

Emil Liedgren.

En predikosamling ur psalmvalssynpunkt.

DET HAR NÅGON GÅNG i recensioner av nyutkomna predikosamlingar påtalats, att utgivarna av sådana icke upplysa om vilka psalmer, som sjungits i anslutning till predikningarna. Det är givet, att detta skulle varit till stor välsignelse i sådana fall, då en predikan läses hemma, där man icke kan komma i kyrkan.

Nu ha vi fått en predikosamling, som tillfredsställer även det kravet. Det är biskop Stadeners Evangeliepostilla, hans Högmässopostilla och hans Andra högmässopostilla. I dem är till varje predikan fogad en fullständig psalmlista.

Ett studium av hans predikosamlingar ur psalmvalssynpunkt erbjuder mycket av intresse.

Till att börja med är det tydligt, att Stadener icke hör till de präster, som vilja hava med så många psalmer som möjligt. Han har istället begränsat sig till ett fåtal. Hela antalet av honom under åren 1924—1927, då dessa predikningar till största delen äro hållna, begagnade psalmer är 224. För jämförelse kan det nämnas, att Holmström i sin psalmvalslista upptar, alternativ och böndagar ej medtagna, 293. Detta under de tre på varandra följande år, varunder svenska kyrkans samtliga högmässoperikoper genomgåts. Tar man istället hänsyn till var årgång för sig, visar det sig, att evangelietexten givit anledning till 162 psalmer, första årgångens texter till 169 och andra årgångens till 172, dessa mycket ofta helt andra än i de båda föregående. Detta vill med andra ord säga, att årligen ha femhundra av våra psalmer eller lika många, som psalmboken omfattade, innan vi ännu fått tillägget av år 1921, icke en enda gång synts på psalmtavlan. Och de som ingen enda gång ens under tre på varandra följande år kommit upp och sjungits, äro till antalet 449 eller två tredjedelar av hela antalet psalmer i psalmboken, ett vittnesbörd om hur få psalmer det är möjligt att reda sig med.

Av de 224 psalmer, som Stadener sålunda begagnat i dessa tre årsgångar högmässopredikningar, visa sig endast 17 vara hämtade från »Nya psalmer». Då en och annan av dessa använts mer än en gång, har församlingen sammanlagt 26 gånger under tre år från psalmtavlan